

Repressiya aynasına çevrilən qəzet

Redaksiya rəhbərliyi özü də bu qırğının qurbanı olmuşdu

Repressiyanın tüğyan etdiyi 30-cu illərdə – çox qorxunc və ziddiyatlı bir dövrdə nəşrini davam etdirən “Kommunist” qəzeti vahimə və qadağalara baxmayaraq, milli maraqları qorumağa çalışmışdır. Ümumiyyətlə, 30 və 40-cı illərin partiya-sovet mətbuatında dərc edilən yazılar göstərir ki, qəzet-jurnallar təmsil etdikləri hakimiyyətin mövqeyini ifadə etməkdən yaxa qurtara bilməmişdir.

“Partiyalı və xalqı” sovet mətbuatında bu mənəzə birmənalı olaraq yuxarıların ciddi “diktəsi” ilə müşayiət olunmuşdur. Azərbaycanda kommunist-bolşevik ideallarının baş informasiya və təbliğat rəhbəri olan “Kommunist” qəzetinin başqa mövqədə dayanması mümkün deyildi. Əslində, sovetlərin ilk illərində əlifba islahatının, Şərq xalqları və Türkoloji qurultaylarının keçirilməsində qəzet dövlətin yeritdiyi ideoloji siyasəti əks etdirmişdir.

Bununla heç də qəzetin fəaliyyət sferasını və xidmətlərini azaltmaq fikrində deyilik. Əslində, ayrı-ayrı tədqiqatçıların da dediyi kimi, Elmlər Akademiyasının olmadığı, ədəbi-bədii təşkilatların yeni-yeni formalaşdığı bir vaxtda “Kommunist” qəzeti redaksiyası milli elmi-mədəni qüvvələri öz ətrafında toplayan başlıca mədəni mərkəzə çevrilmişdi. Bu gün bu realitələri nəzərə almadan qəzetin fəaliyyətinə qara eynəkdən baxmaq obyektivlikdən uzaq olardı. Nəhayət, qəzet, milli jurnalist kadrların yetişməsində və formalaşmasında mühüm bir yaradıcılıq məktəbi rolunu yerinə yetirmişdir.

Bu ənənə uzun illər “Kommunist” qəzetinin fəaliyyətində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Respublikanın ən yaxşı jurnalist

“Kommunist” qəzetində belə tənqid olunurdu: “Yusif Vəzir sovet ədəbiyyatının ona vermiş olduğu imkanları doğrultmaq üçün bugünkü həyatımızdan və yaxud köhnə müsavət quruluşunu işə edəcək əsərlər yazmaq əvəzinə, özünü keçmiş qədim tarixi dövrlərə atır və öz mövzularını oradan seçir. O, “Qızlar bulağı”, “İki od arasında” kimi bu gündən çox-çox uzaq əsərlər yazmışdır. Halbuki Yusif Vəzir öz iştirak etdiyi Müsavat hökumətinin avantürasını, şovinizmini və xalqı soymasını “Qızlar bulağı”ndan daha asan yazı bilərdi. Bəs nə üçün yazmıyır? Nə üçün o, Müsavat hökumətinin Azərbaycan xalqını çapıb-talamasını göstərməyir? Sovet yazıçısı adını daşıyan bir şəxs üçün ölkəmizdəki parlaq qalibiyyətlər maraqsız qala bilərmiz?”

Eləcə də həmin məqalədə Tağı Şahbazi belə təqdim olunurdu: “Vaxtilə cibində partiya bileti daşıyaraq orda-burda millətçi fikirlər yürüdən, nənki bolşevik adına, hətta adı bir sovet vətəndaşına belə layiq olmayan meşşan, ikiüzlü fəaliyyətlə məşğul olan Tağı Şahbazi – bütün yaradıcılığı bir xoruzla yük ola bilən bu yazıçı haqqında olduqca şişirdilmiş fikirlər söylənilirdi”.

Səhifələrində müntəzəm olaraq yer alan bu cür yazılara, repressiya dövründə,

dərslik yazan şairi olmuşdur. Özünün ən səmimi şeirini, Müsavatın erməni-azərbaycanlı əməkçilərinin qanı ilə boyanmış və Azərbaycan işçi və kəndlilərinin ingilis imperialistlərinə və Türkiyə sultanlarına satılması ilə möhkəmlənən bir mürdar bayraqına həsr etmişdir”.

Digər bir məqalədə göstərilirdi ki, Azərbaycan Sovet Yazıçılarının

alimlərimiz Bəkir Çobanzadə, İsmayıl Hikmət, Vəli Xulufu kimi məşhur ziyalıların Azərbaycan dilinə vurduğu “ziyanlardan” danışılır.

Tədqiqatçı Güllər Qasımova bu cür ittihamların yer aldığı “Kommunist” və “Gənc işçi” qəzetindən toplanmış materialların bir qismini “Açıq ədəbiyyat” adlı kitabçasında təqdim edir. Tərtibçi repressiyaya məruz qalan yazıçıların arasındakı münasibətlərə yanaşı, onların qəzet səhifələrində amansızcasına təhqir olunmaları barədə yazıların bir qismini çağdaş oxucuya təqdim edir: “Bu gün o dövrlər şairləri haqqında çox danışılır. Cəfər Cabbarlı, Mikayıl Müşfiq, Hüseyn Cavid və daha kimlər... Onların bir çoxları hətta bütünləndirilən, onları tənqid tabulaşdırmaq üçün, bu gün Cavid deyərək gözümüzün qabağında yeyən, içən normal şair gəlmiş. Biz faciəli həyat təsəvvürü edirik, Cavidin kədərli üzünü görürük. Cəfər Cabbarlı deyəndə

Ağazadə, qəzetlə əməkdaşlıq edən neçə-neçə yazıçı-şair millətçi damğası ilə qətlə yetirilmişlər. Repressiya qurbanları olan ziyalıların kimliyinin, xidmətinin nəzərə alınmaması da göstərir ki, bu, əslində, millətə qarşı qırğın siyasəti olmuşdur.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadəni, Əli bəy Hüseynzadəni rejimin düşməni sayan “Kommunist” qəzetinin redaktoru, daha yüksək vəzifələrin etibar edildiyi Ruhulla Axundov Sovet Azərbaycanının ideoloji rəhbərlərindən idi. “Proletariatın dahi rəhbərləri Marks və Leninin” əsərlərini ilk dəfə Azərbaycan dilinə çevirən də, onların həyat və fəaliyyətini Azərbaycan oxucusuna təqdim edən də, “Kapital”ı başsərə yol göstərən əsər adlandırılan da o idi. Hətta 1927-ci ildə Lenin haqqında “Böyük alimlər, məşhur ustadlar, nəhayət, “124 min” peyğəmbərlər hamısı bir yerdə və hər birisi təklikdə unudular, lakin Lenin unudulmaz; çünki bunların hamısının bir yerə yığsan

qüvvəsinin cəmləşdiyi kollektivin yaradıcı əməyi ilə nəşr edilən qəzet təəssübkeş ziyalıların da fəal tribunasına çevrilmişdir. Eyni zamanda, qəzetin ideya-siyasi səviyyəsi, peşəkarlığı hər zaman səhə qəzetlərinə, bölgələrdə nəşr olunan dövrü mətbuata da örnək olmuşdur.

Bir məsələni də unutmamalıyıq ki, dövrün birinci rəsmi partiya və dövlət qəzeti olan “Kommunist” kütlənin siyasi və mədəni tərbiyəçisi kimi fəaliyyət göstərirdi. Bu qəzet həmişə tarixi hadisələrin mərkəzində olmuş, xalq kütlələrinə mütərəqqi ideyalarla təsir göstərmiş, respublikanın gündünlük həyatının önəmli məsələlərinin həllində siyasi rəhbərliyin mühüm təsir vasitəsi olmuşdur. Bir məsələni də unutmaq olmaz ki, bu qəzet orqanı olduğu rəhbər təşkilatın siyasətini yerinə yetirməyə borclu idi, onun vəsəiti ilə nəşr olunurdu, amma bununla belə milli təəssübkeşliyini heç vaxt unutmurdu və bunun cəzasını çəkirdi.

Sual oluna bilər ki, siyasi rəhbərliyin qəzetdən tələbi nə idi? Təbii ki, sovet ideologiyaya məsinin tələbləri qəzet səhifələrində mövcud ideologiyanın cəmiyyətə xoşbəxtlik, bərabərlik gətirəcəyinə inan yaratmaq, əməkçi insanın fədakarlığını tərənnüm etmək, milli əhval-ruhini yüksəltməyə və s. mövzulardan yazmaq idi. Əli qələm tutanlar belə yazmağa məcbur edilirdilər. Əks təqdirdə yazarlara “müsavətçi, millətçi, pantürkist, siyasi düşmən” kimi damğalar vurulurdu. Onlar yeni qurulan cəmiyyətin düşməni, keçmişin tör-töküntüsü kimi hədəfə çevrilirdilər.

Bu az imiş kimi, qara yaxılanların qohum-qardaşları və ailə üzvləri də “xalq düşməni” elan edilirdilər. Digər tərəfdən, cəmiyyətin bu arzuolunmaz iyrənlərini “tərənnüm” edən qəzet, həm də yaxın tariximizin olaylarının və qanlı yazılmış tarixinin bugünkü nasillərə və gələcəyə çatdırılmasında qiymətli mənbədir. Cəza hadisələrinin təşkilində qəzetin rolunun nədən ibarət olduğuna birmənalı qiymət verilməsi nə qədər çətin və ziddiyatlı olsa da, günün siyasi gedişatının təhrif edilmədən, olduğu kimi cəmiyyətə çatdırılması və tarixə həkk edilməsi qəzetin ən böyük xidməti olmuşdur.

“Kommunist”-in səhifələrində yer alan çoxsaylı məqalələrə diqqət etməklə baş verən faciəli hadisələrin xeyli dərəcədə açıq şəklində cəmiyyətə çatdırılmasının şahidi oluruq. Bütün tale və həyat yolunu Azərbaycanla bağlayan, xalqı xoşbəxtliyini öz xoşbəxtliyi bilən, ADR-nin Türkiyədə ilk səfiri olmuş Yusif Vəzir Çəmənzaminli

dəmək olar ki, qəzetin hər bir sayında rast gəlmək olur. Hədf isə “Ruhulla Axundov və Mikayıl Hüseynovun yardımı və ittifaq rəhbərliyinin sinfi sayıqlığını itirməsi, siyasi korluğu, çürük liberalizmi sayəsində hər boyalı xalq düşməni, yapon-alman-faşist agentləri, trotskist, müsavətçi, pantürkist ünsürlər – Əli Nazim, Əhməd Cavid, Hüseyn Cavid, Yusif Vəzir, Sanılı, Seyid Hüseyn, Musaxanlı, Müşviq, Mümtaz, Qantamir, Sultan Məcid Qənizadə, Talibli, Qurban Musayev, Tağı Şahbazi, Mikayıl Rəfil, Əli Razi və Zinət Zakirov” kimi milli ziyahlar idilər.

“Kommunist” qəzetində belə qarayaxmalar, iddialar təca Yusif Vəzir, Hüseyn Cavid barədə deyil, eyni zamanda, pantürkist mövqeyində olmasına görə Əhməd Cavid və onun “quyruğu” kimi tənqid olunan Mikayıl Müşfiq haqqında da söylənilirdi. Əhməd Cavid haqqında “tənqidi fikirlər”, əslində, haqiqətdən çox-çox uzaq, qeyri-ciddi, haqsız ittihamlar idi: “Əhməd Cavid Azərbaycan xalqının ən qatı düşməni olan Müsavat hökumətinin sevimlisi və

III plenumunda çıxış edən Azərbaycan K(b) PMQ kultur-maarif şöbəsinin müdiri Hökumə Sultanova “Əhməd Cavidin mürdar sifətini bütün çıpaqlığı ilə açmışdır” və plenum “17 il ərzində öz düşmənçilik duyğularını dəyişmədiyi üçün” Əhməd Cavid yazıçıları sırasından xaric etmişdir.

Başqa bir müəllif Ə.Əkbər bir az da irəli gedərək yazırdı: “Müsavətçilərin ol tulası olan Müşfiqin həyasızlığı o dərəcəyə çatmışdır ki, o, irəliləyən sovet ədəbiyyatına müqavimət göstərmiş, sovet yazıçıları ittifaqının rəhbərləri S.Şamilov və S.Vurğunun qanadı altında son günədək öz kontrevolüsiön pozucu işlərini yeritməyə imkan tapmışdır”.

Eyni ittihamlar dövrün alimləri, aktyorları haqqında da deyilirdi. “Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının burjuva nasionalistlərinin əlaltılarından tənizlənməsi”, “Saf, revolyuson Azərbaycan dili haqqında” adlı məqalələrdə Ulvi Rəcəb, Mirzəğa Əliyev, Möhsün Sənani, Fatma Qədiri, Şəmsi Bədəlbəyli, Rüstəm Səidov kimi sənətkarlarımızın teatr sənətimizə, dilçi

heç kəs müasirləri ilə intriqalar yaşayan bir yazıçı, dramaturq təsəvvür etmir. O saralmış və unudulmuş qəzet səhifələrində nə məqalələr, nə yazılar vardı”.

Rejimin tələblərindən doğan və mətbuatda yer alan bu yazılara “günün tələblərindən doğurdu” deməklə bəraət qazandırmaq olarmı? Bu, o qədər mümkünsüzdür ki, az qala, 1937–38-ci illərin repressiyasına bəraət qazandırmaq kimi görünürdü. Faciənin adına uyğunluğu və amansızlığı ondadır ki, o illərin repressiyası hətta qəzetin sovet rejiminə və ideologiyasına can-başla xidmət edən əməkdaşlarından da yan keçməmişdir.

Qəzetə müxtəlif illərdə redaktorluq etmiş Ruhulla Axundov, Əliheydr Qarayev, Böyükəğa Talibli, Həbib Cəbiyev, tanınmış yazarlar Xəlil İbrahim, Fəhəd

bəşəriyyətin dirilməsi yolunda Leninin etdiyini edə bilməyiblər” deyən də o, idi.

Lenini tərənnüm edən, acınacaqlı ölümünə qədər ona inanən bu ideoloq 1937-ci ilin dekabrında işə gedərək həbs olundu və 1938-ci ildə Leninin doğum günü - 22 aprelə gülləndi. M.C.Bağirov sonralar öz məhkəməsində Ruhulla Axundovu “vicdanlı kommunist” adlandırır, M.Ə.Rəsulzadə isə 1952-ci ildə onun haqqında yazmışdı: “Müsavətçilik və panturanizmə qarşı amansız mübarizə aparın Ruhulla Axundov “panturanizmin zərərli bir nümayəndəsi və “Müsavət” partiyasının zavallı bir agenti” kimi günahlandırıldı”.